

խառնակ վարքով: Եւ սակայն դեռ չսեռայ
ո եւ է տեղ մը ձեր միութեան ամուր հաս-
տատութիւնը. ոչ մէկ յիշատակարան ձեր
անհաւատութեան մեծամեծ գործերուն, ոչ
մէկ տեսանելի նշան ձեր նախկին իմաս-
տուններու յաղթութեան ու յաջողութեան,

որ ախոյեան կանգնեմ Քրիստոսի նշանին
դէմ, անոր՝ որ ամէն կողմ արեւու պէս
կանգնած կ'երեւայ եւ զամէնքը կը կանգ-
նեցնէ եւ կը կնքէ. Քրիստոսի նշանին՝ ամե-
նափրկիչ ԻԱԶԻՆ:

(Շարունակելի)

Հ. Վ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԻԱՆ

«ՏԱՐԵԼ»-Ի ՏԱՐԵՑՈՅՑ

(Հրատ. Արտաւազը. Եպիսկոպոսի 1980)

Հայ տարնցոյցներու նորաստեղծ հա-
մաստեղութեան մէջ ի՞նչ չէ նշմարած վեց-
ամեայ «Տարեւ»-ը որ տարուէ տարի պատ-
կառելի ծաւալին հետ նիւթերու ընտիր
հաւաքածոյ մը ներկայացնէ. մանաւանդ
պիտի ըսեմ թէ հեղինակը դիտում ունե-
ցած է ամփոփել այնպիսի յօգուածներ
որոնք ոչ թէ ատաղձ կամ հում նիւթեր
են, այլ ինքնին լրիւ ուսումնասիրութիւն-
ներ խնամոտ աշխատութեամբ պատրաս-
տուած: Ասով արդէն մատնանշեցինք թէ
«Տարեւ» ժողովրդականէ աւելի կարծես
յատկապէս հայ գրագէտ եւ ուսեալ դա-
սակարգին նուիրուած է, ինչպէս դիտած
են արդէն Թորգոմ Սրբազան եւ Հ. Վ.
Հացոունի: Ասիկա թերութիւն պէտք չէ նը-
կատուի, այլ ընդհակառակն փառքի տիւտ-
ղոս մը հեղինակին՝ հայ արդի գրակա-
նութեան մէջ, որ նման գործերով միայն
կրնայ արդարացնել ներկայիս եւ ապա-
գաներուն մօտ՝ հայ մտքի կրթութեան եւ
բմբռնումին չափանիշը:

Հարկ չկայ անշուշտ յիշել՝ ոչ առանց
շիննելու՝ թէ ճրջան ռամիկ եւ հասարակ
բուածներ են որ հրապարակը կը բռնեն
եւ այն՝ յանուն հայ գրականութեան:

Տարեւը կրնայ ծառայել «գրականու-
թեան եւ արուեստի» մշակներուն ցուցնե-
լու՝ աւելի պայծառ գազափարներ, չափ

եւ յատկութիւն ինչպէս եւ որոշ գծեր
իրենց խոյանքներուն մէջ:

Գործին «գրական, քանասիրական, կրօ-
նական» բաժիններուն ամբողջական վեր-
լուծումը չէ որ պիտի ընեմ հոս, այլ
պարզ գնահատութիւնը ցուցադրուած նիւ-
թերուն՝ առանց անսխալ վճիռներու յա-
ւակնութեան:

Հեղինակը Ա. Մասին մէջ ամփոփած
է փոքր հաւաքածոյ մը այն գեահատա-
կաններուն որ գրագէտ բարձր անձնաւո-
րութիւնները ըրած են այդ գործին. ինչ
որ ամէնուն մէջ շեշտուած է՝ գործին
զգալի եւ յարատեւ յառաջադիմութիւնն է
ան, որուն մենք ալ կը հաւանինք ան-
կասկած:

Բ. Մասին «Գրական» տիւտղոսին տակ
կը գտնենք զանազան նիւթեր. ինչպէս
Արք. Տէր Թակոբեանի «Պիտաւորագոյն
ուժը», ուր կը շեշտուի բնութեան եւ տար-
րերու մէջ ամբարբուած ուժէն աւելի՝ բա-
րոյական ուժերու տիրանալը, վասն զի
ասոնք են պիտաւորագոյն ուժերը. օգտա-
կար խրատ մըն է աս անշուշտ ներկայ
մարդկութեան՝ որ նիւթի մէջ ընկղմած է
ամբողջովին: Տիրայր Արքեպիս. «Պա-
պական եկեղեցու եւ իտալիոյ կառավա-
րութեան հաշտութիւնը» ընդարձակ յօդ-
ուած մըն է ուր կը պարզէ յատկօրէն

այն խնդրին հին ու նոր շրջանները, տը-
խուր և անեւ դիրքը, նախախնամական
մեծ դէմքերը որ զայն հասունցուցին և
լուծեցին: Սրբազանը իրաւամբ և խորա-
զնին տեսութեամբ կը վերջացնէ թէ՛ «Եկե-
ղեցին, իւր էութեամբ և բնութեամբ, ըստ
իւր Հիմնադրի, Փրկատուի իսկ էութեամբ (Չ)
մի հոգեւոր հանրամարդկային և համաշ-
խարհային հաստատութիւն է, ուստի և
չէ կարող նոյն իսկ աներեւոյթ, հպատակ
լինել ո՛ր և է վեհապետի» և արդարացնե-
լու համար Ս. Աթոռի պահանջը նիւթա-
կան հողամասի նկատմամբ, ըլլայ և ամե-
փոքր, կը յաւելու «Եւ ոչ մի վեհապե-
տութեան սկզբունք կարող է գոյութիւն
ունենալ առանց հողամասի, ինքնիշխան
ու անկախ, հոգ չէ որքան և փոքր լինի
այդ»:

«Կարօտի թուղթ»ը գրուած «Տաթև»ի
հեղինակէն իր հօր որ հետոն է, կը ցո-
լացնէ զգայուն հոգի մը խորհրդապաշտ
ու բարձր գաղափարականով, ուր իր բար-
ձր և անսահման թոյլները գիտէ գունա-
զեղել լեզուով մը որ ճոխէն ալ աւելի
բան մ'ունի իր մէջ:

Կուռ ու ամփոփ բայց իր մէջ ամբող-
ջական գործ կրնանք նկատել որբացեալ
ուս. Կ. Սողիկեանի «Հին Յունաց կրօնը»
յօդուածը, դիցաբանութիւնը այն ցեղին որ
Հոմերոսներ ու Մոփոկլիսներ է ծնած: Մեր
երիտասարդ սերունդին լաւագոյն դասա-
գիրքը պէտք է կազմէ այն իր համառօ-
տութեան մէջ, առանց որուն անհնար է
ըմբռնել յոյն գրականութիւնը՝ մայր ամէն
գրականութիւններու:

Յոյն անուններու ինչ ինչ ձեւեր միայն
չեմ գիտեր, գուցէ անուշադրութեամբ խորթ
ձեւով են հայացած, ինչպէս թեպէ՛, Հեր-
քլիւէս եւայլն:

Եւ Տարօնեանի «Լաճ—աղջիկը» հայ
գաւառական վէպերու կամ հեքիաթներու
նմոյշ մ'է, աղու մեղու հին ու նոր բար-
բառներու խառնուրդով, հայ նկարագրին
ոյժն և վսեմութիւնը պատկերող:

Հ. Վ. Հացունի «Ս. Գեներարիոսի հը-
բաշքը» վերնագրին տակ իր ուղեւորու-

թեան մէկ հոգեցունց դրուագն է կը պատ-
մէ, այն հոգեով և շունչով ինչպէս պիտի
ըլլայ քնակաճորէն հրաշքի մը հանդէպ,
Ամենակալին մեծամտութեան մէկ գերա-
գոյն ցոյցը, որ միանգամայն հետաքը-
րբուիլ, զարմանալ և տպաւորուիլ կու
տայ:

Տիրայր Արքեպիսկոպոս նոր և արտա-
ռոց էջեր ալ կու տայ մեզ «Յուդան իրա-
կան մատնի՛չն էր Տիրոջ թէ անմեղ է»:
Խնդիրը կը դառնայ Յովսեփոսի պատմու-
թեան նորագիւտ մասի մը շուրջ, ուր
իրբեւ թէ հեղինակը Հոռոմայեցիներու ան-
ձնասիրութիւնը չվիրաւորելու համար իր
պատմագրութեան մէջ լուսծ ըլլայ՝ նշա-
նակելով սակայն «Հնութիւնը Հրէից»
գրքին մէջ այն պարագան թէ Պիղատոս
Հրեաներէն կաշառուած է 30 տաղանդով:

Նախորդ տարիներուն բողոքական բա-
րեպաշտ և երկիւղած ձեռքեր (Ս. Հոգին
ներշնչումով անշուշտ!) Չինաստանի խոր-
քերում (ուր քնականօրէն հնար չէ երթալ և
քննել) գտան (իրենցմէ թաքցուցած) վարքը
Յիսուսի՝ զոր Հնդկաստան և Չինաստան
գրկել արիւրածոն են իր մանկութեան ջրը-
շանին: Ներկայ խնդրին ալ, Յուդան ան-
բասիր հռչակելու (զոր անսուտ բերանն
որդի կորստեան կոչեց) նոյն Անգղ-Գեր-
մանական շրջանակներու մէջ զարձեւալ
բողոքականներու ձեռքով է որ կը գտնուի
և կը հրատարակուի. նպատակ... արդեօք
սո՛ւս հանելու Աւետարանները որոնցմէ
գիտենք թէ հրեայք Յուդայի տունն 30
արծաթ...:

Աս ալ կ'անցնի, ինչպէս շամանդադը
արեւին առջեւ. աս ալ կ'անցնի, կ'ան-
ցնին և երկինք ու երկիր «և բան Տեառն
մնայ յաւիտեան»:

«Թաւրուած փառքը» անցեալ թիւէն
սկսած կը շարունակէ հոս ու աւարտը
խոստացուած է յաջորդով. ասով սակայն
գործին ողբ բեկուած է ընթերցողին մըտ-
քին մէջ. արուեստի գործի գնահատու-
թիւնն ալ իր ամբողջացումին մէջ կա-
րելի է ընել:

Ա. Գնունի պարզ ու անկեղծ ոճով իր

անճանկան յիշատակները կը նուրբէ մեզ «Մինաս Չերազ»ի կեանքէն. յիշատակներ որ մարդասիրութեան և ազգասիրութեան հոտ կը բուրեն, ինչպէս ինքը ողբացեալ մեծ հայը:

Նշան Պէկեանի «Յեղին ծայնը» պատկերացումն է այն անմեռ ու հրաշալի ու գերանութեան զոր արդէն ցոյց տուաւ հայը իր մարտիրոսացումին մէջ:

Ու «Ճանապարհը» որ մէկ բարձր իւր բառականն է Նեվրիկ Մ. Սեպուհեանի՝ նոյն մեր ցեղին վեհմ գաղափարապաշտութիւնը կը ցոլացնէ:

Կրօնական բաժինը մը տակ Արտաւազդ Վ. զոյգ մը քարոզ կը լսեցնէ, «Իրական գանձը» և «Իրական մարգարիտը», պահ մը վեր հրաշալիելով հոգիները տեսնելու «հաւատքի ճշմարտութիւնները» և «յաւիտենական այն երջանկութիւնը որ Փրբ. կիշը ինքն է»:

Ձուտ զբական բաժինը, լաւ եւ բանաստեղծականը համառօտ է «Տաթեւ»ի մէջ. ոչինչ այդ մասնաճիւղի գրուածներ անհատնում են հրապարակին վրայ. մեծ թերութիւն մը չէ «Տաթեւ»ին:

Յանցառ գրողներուն մէջ կը նմարուի Ե. Գոլանճեան, ոչ անձնօրէն զրիչ մը. անոր տողերը մերթ ցաւազին են և յոռետեսութեամբ ճնշուած. ինչպէս քանի մը քառյակները, Պատտայի արցունքը. մերթ սակայն հին ու ծթած, հազար անգամ ջրուած սուտերով ինչպէս՝

«Վէրը՝ ծնած միայն Ուսէն աւելորդ,
Բարին՝ ծնած միայն Հիւսնդ հսէն խորթ
Աստուած՝ ծնած անտառներու սարսափէն»
որոնց այլանդակութիւնը ցուցնել և հերքել չ'արժեք կարծեմ:

Ա. Արման երկու սիրուն ոտանաւորներուն «Գարունը իջեր է» և «Հայրենի առաւօտ» որոնց մէջ յատուկ քննադատութիւն և ժողովրդային ջունչ մը կայ զոր կարելի չէ չզգալ:

Փոքրիկ կտորներ ունին նաեւ Ազատունի, Հայկանոյշ Մարք եւայլն:

Կ'անցնինք «Տաթեւ»ի Գ. Մասին (Բ?)

որ ամէնէն հետաքրքրականն է և կարեւորը՝ Գեղարունտախանը: Աւելի քան 50 էջ պատկառելի աշխատութիւն մը կը ներկայանայ «Մի էջ հայ արուեստի և մշակոյթի պատմութիւնը» և այդ՝ մասնագիտական ուսումնասիրութիւն մ'է, մանրագնին և յստակ՝ մեզի ցուցնելու «Զեռագիրների կազմն ու երանց դարգարանքը», ուր ի յայտ կու գան միանգամայն հայ ոսկերիչի ու քանդակողի հանճարն և ներբառմութիւնը իմաքակներոյ յօրինումին, դէմքերու որոշ ու պատշաճ արտայայտութիւններուն, զգեստներու շնորհին և գծերուն մաքրութեան մէջ, ու այդ ամբողջը իր կարգին ցոլացուի հայ մանրանկարչութեան՝ որուն մեծագոյն ձիրքն է «գեղարուեստական ներգաշնակութիւնը», առանց մոռնալու արձանագրութիւններն և իրենց պատմական արժէքը: Այս թանկագին յօդուածին հեղինակը, որ Հ. Ն. Ալինեան Վ. ի վկայութեան համեմատ «Իւր քովանդակ էութեամբ նուիրուած է Հայ մանրանկարչական պատմութեան»՝ է նոյն ինքն Գարեգին Արքեպս. Յովսէփեան:

Նուաբը Գաւազեանի «Ձինական երաժշտութիւնը» համառօտ գծերով կը պատկերացնէ մեր առջեւ խոր պաշտամունքը առ երաժշտութիւն՝ ցեղի մը որ իմաստասէր ու բանաստեղծ ըլլալէն վերջ չէր կրնար անտարբեր մնալ այդ աստուածային արուեստին և գեղեցկութեան հանդէպ:

Գ. Մարք «Բաւասիրական» բաժին մը կու տայ մզիկ, «Վիմալոր Պետրա» (Petra) քաղաքը և Սինա լեռուը, զոր մեզ կը ներկայացնէ Տիրալը Արքեպս. ստոյգ նորութիւն մ'է, որուն շուրջ դեռ շատ պատմական հետազոտութիւններ և ուսումնասիրութիւններ կան ընելիք:

«Համառօտ պատմութիւն Տաթեւ վանքի» աշխատութիւն Արտակ Եւսի Մարտեանի՝ կը ներկայացնէ անշուշտ մեծ ջանքերով պատրաստուած համբնատար և մանրամասն ընտելութիւն և ուսումնասիրութիւն Տաթեւ վանքի տեղագրութեան, գեղարուեստական, եկեղեցիներու յիշատակները, . . . փոքրիկայից ժամանակներ և վանքերու ա.

ներումը, Որոտնեցի և Գր. Տարևադի, վան-
քին ետ աւերումը Օսմանցիներէն և Պար-
սիկներէն, հուսկ ժէ դարի վերածորոզա-
կան կեանքը, Տարեի դպրոցը, կարած-
ները, հուսկ «Յաջակ անուանց Տարև վանքի
վանահայրերի և Սիւնեաց թմի աստուծոյ-
նոր սկզբից միևնա մեր օրերը» սկսելով
Տ. Կուսնի եպիսկոպոսէն որ «Զեռնադրուել
է Բարդուղիմէոս առաքեալից»։ Բնական է
որ այս ցանկին նախնական շրջանը պարզ
աւանդութեան տուեալն է. և արդէն Ուր-
բազանն ալ միայն 40-էն կը սկսի տա-
րեթիւերն ալ նշանակել ինչպէս է Տ.
Դաւիթ եպս. (836-853)։

Զուգելով հոս բանալ հարցեր որ նե-
րելի չեն այսպիսի գրութեան մէջ, պարտք
կը համարինք յատկապէս արձանագրել
հոս մեր ուրախութիւնը այսպիսի պատ-
մական թանկագին աշխատութեան՝ որ ա-
մէն զնահատութենէ վեր է։

«Հարիւր տարի յետոյ, 2029ին»ը կը
կազմէ Տարեի Ե. Մասը «Ընկերաբանա-
կանը»։ Դարձեալ Տիրաւր Արքեպս. է որ
բարգմանօրէն մեզի կու տայ Birkenhead

անգղիացիին «ընդարձակ յօդուածը՝ մար-
գարեական որոշ տեսակետից՝ քայց հիմնուած
մեր այժմեան գիտարեան տուեաների և
նորա մօտ ապագայի անկուններէ յառա-
ջողիմարեան վրայ», արդէն ընթերցողը
կ'երեւակայէ Բիորկընհեմի ըսելիքը։

Տաթեւ կը փակուի «Ազգային եկեղեցա-
կան կեանք»ով որ իր Զ. Մասը կը կազմէ.
Յարգելի Հ. Կ. Ալիսնեան Վ. իր յուշերն
է որ կը պատմէ «Գարեգին եպս. Յով-
սէփեան» տիրադոսին տակ՝ բանասէր-
նադատէ մ'աւելի զգայուն և կարօտակէզ
շեշտով. բանասէրին յուշերը ամբողջապէս
տպաւորուած են Ս. Էջմիածնի ձեռագիրնե-
րէն և Գարեգին Սրբազանի բարի և ուսում-
սէր հօգիւն։

Զենք կրնար մեր տղերքը կնքել առանց
ուրախակցելու Արտաւազդ Եպս.ի գործին,
որ ինչպէս ըսինք պարզ տարեցոյցէ մը
աւելի զբաւան—զգարուեստական ու բա-
նասիրական հատոր մ'է որ կ'ընծայէ Հայ
զբաւանութեան, Արիութիւն և յառաջա-
դիմութիւն է մեր մաշվմանը Սրբազանին։

Հ. Ե. ՓԵՏԻԿԵԱՆ

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԱՐԺԱՆԻՆԵՐԸ

Ամպերէմ վեր, աստղերէմ վեր,
հայու հոգին լուսածածամ
Արցունքով վառ կանթիղը մեր,
իդ բամայ մեզ յոյսի ճամբամ։

Աւանդական հիմ խորհուրդ մ'է
Եւ դիւթական եւ ամբըմիմ,
Որ հաւատքով կը շրջվայէ
Մեր տառապանքը երկըմքիմ։

Աստուծոյ մօտ միակ աստղն է,
Որ կը լեցուի միշտ թրամ լոյսով,
Յոյք ցուք կ'իմայ ու կը վառէ
Սրտերն հայոց քաղցրութիւնով։

Ամէն տունէ կը վերանայ
Ծուխ մը խաղաղ կենդանութեամբ.
Հացը թորին կ'ուկիմմայ
Լուսաւորէի ընցը վերամ։

Մուկ երկմի մէջ մեր պատմութեամբ
Իմ հայրերու հաւատքով այն,
Ուր խառնուած արցունքն արեան
Լոյս կը ծաթէ խաչանըմամ։

Իդ դիտեմ զայն ու կը վառիմ
Տրեւուր ամոյշ երազներով.
Այնքան յուսով ես կը վառիմ,
Որ կ'արտասուեմ խոր յուզմունքով։